

УДК 159.9.01

Данилюк І. В.,

доктор психологічних наук, професор,
декан факультету психології,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка
E-mail: danyliuk6@gmail.com

Ларін Д. І.,

аспірант кафедри загальної психології,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка
E-mail: larin-00@mail.ua

МЕТОДИКА ТА ОРГАНІЗАЦІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ІСТОРИЧНОГО СМISЛУ ПЕРІОДУ ВІДКРИТОЇ ПСИХОЛОГІЧНОЇ КРИЗИ ЯК ЧИННИКА СТАНОВЛЕННЯ СУЧАСНОЇ ПСИХОЛОГІЧНОЇ НАУКИ

У статті представлено теоретичний аналіз та організацію історико-психологічного дослідження історичного смислу періоду відкритої психологічної кризи 10-30 рр. XX ст. Автори звертають увагу на методологічні аспекти у побудові історико-психологічного дослідження. У роботі подано характеристики теоретичних, емпіричних та історико-психологічних методів дослідження. Як висновок, становлення сучасної психологічної науки напряму залежить від комплексного системного підходу до її дослідження.

Ключові слова: методика, методологія, історичний смисл, період відкритої психологічної кризи.

The article describes the theoretical analysis and organization of historical and psychological study of the historical meaning of the open period of psychological crisis of 10-30 years. XX century. The author draws attention to methodological aspects in the construction of historical and psychological research. Posted description of theoretical, empirical, historical and psychological methods. As a conclusion, the establishment of modern

psychological science depends on an integrated systems approach studies the formation of modern psychology.

Key words: *method, methodology, historical sense, the open period of psychological crisis.*

Актуальність дослідження. Смысл періоду «відкритої психологічної кризи» полягає у багатоманітності дихотомічних уявлень учених стосовно тлумачення і розгляду предмету історико-психологічного дослідження – психіки у всій її різноманітності. Вивчення власне «смыслу» є науковою актуальною проблемою в розгляді цього складного і водночас надзвичайно цікавого періоду психологічної науки «відкритої психологічної кризи» [7].

Постановка проблеми. В історико-психологічному дослідженні періоду відкритої психологічної кризи постає необхідність у застосуванні комплексного підходу з урахуванням теоретичних, емпіричних та історико-психологічних методів. Історичний смысл відображає розвиток психологічних уявлень початку ХХ століття [19].

Науковий метод історії психології — це змістовий синтез методології, методики та власне прийомів дослідження історії психології, які у своїй єдності зумовлюють побудову об'єктивного, цілісного та завершеного знання про предмет історії психології.

У дослідженні ми спираємось на засади філософської методології, що є загальною для широкої сукупності явищ (наприклад, явищ суспільного життя періоду «відкритої кризи») і потребує систематичного, послідовного та логічного викладу, оскільки обґрунтовується через логічний аналіз загальних формальних властивостей даної предметної сфери. Ця форма методології розкриває загальну своєрідність цілей історії психології — своєрідність, зумовлену загальними властивостями та змістом предмета історії психології [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій здійснено на основі праць радянських та зарубіжних учених-психологів періоду відкритої психологічної кризи, що відображають погляди представників поведінкової психології, рефлексології та біхевіоризму (І. М. Сеченов [13], І. П. Павлов [11], С. Л. Рубінштейн [14; 15], Дж. Уотсон [19], Е. Торндайк, Е. Толмен [20] та ін.

Необхідним в аналізі досліджень постало також урахування характеру психологічних систем «історичного смыслу» психологічної кризи у поглядах Л. С. Виготського [3; 4; 5], М. Г. Ярошевського [19; 20], В. А. Роменця [16; 17].

Варто зазначити, що саме історико-психологічний аналіз праць Л. С. Виготського, дозволив визначити аспекти власного психологічного дослідження [6].

Метою статті є опис організації дослідження історичного смислу періоду відкритої психологічної кризи як чинника становлення сучасної психологічної науки.

Виклад основного матеріалу. Наше історико-психологічне дослідження ґрунтується на методологічних принципах об'єктивності, багатомірного та багаторівневого існування предмета, дослідження явищ історії психології у їх розвитку, єдності історичного та логічного, пізнання у формі спіралі, боротьби матеріалізму та ідеалізму [16].

Тому вивчення даного періоду вимагає чіткої організації методики через використання методів історико-психологічного дослідження, яке включає в себе теоретичні, емпіричні та спеціальні (історико-психологічні) методи (табл. 1).

Таблиця 1

**Методологія дослідження історико-психологічного періоду
«відкритої кризи»**

№ З/П	Групи методів	Методи
1.	Теоретичні	метод вивчення літературно-історичних джерел; метод вивчення архівних матеріалів; метод аналізу категоріально-понятійного апарату дослідження; аналіз наукових посилань.
2.	Емпіричні	аналіз документів періоду відкритої психологічної кризи; метод категоріального аналізу М. Ярошевського; Історико-генетичний метод; історико-функціональний метод
3.	Історико-психологічні	прогностичний аналіз дослідження; метод аналізу, тлумачення та інтерпретація теоретичних і емпіричних даних

Розглянемо першу групу методів, які будуть використовуватися у дослідженні смислу історичного періоду «відкритої кризи» – теоретичні:

Метод вивчення літературно-історичних джерел (поєднує в собі цикл дослідницьких та аналітичних процедур, спрямованих на розпізнавання, формалізацію, тлумачення та прогноз психологічних ознак періоду відкритої психологічної кризи). Цей метод вимагає методичної та наполегливої роботи з архівними матеріалами у дослідженні як періоду «відкритої кризи» у психології, так і інших періодів, які пере-

дували її виникненню у культурно-історичному аспекті (зокрема, XIX ст., з виникненням методологічної кризи) тощо [2].

Вивчення літературно-історичних джерел передбачає зосередження та розгляді контексту предмету дослідження, зокрема у побудові гіпотез щодо першопричини виникнення «кризи у історії психології». Тлумачення та прогноз психологічних ознак періоду відкритої психологічної кризи можливі лише за умови застосування аналізу історичних джерел у нашому історико-психологічному дослідженні [8; 9; 10].

Аналітичні процедури є необхідними при застосуванні вищезгаданого методу, зокрема історичний аналіз кожного періоду із врахуванням психологічних ідей у становленні предмету (Стародавній світ, Середні віки, Відродження, Новий час, Просвітництво, XIX, XX ст.), які могли сприяти розвитку кризи у психології [1; 8; 16].

Отже, застосування методу вивчення літературно-історичних джерел зумовлене актуальністю предмету історико-психологічного змісту. Окрім *вивчення літературно-історичних джерел*, у дослідженні застосовується метод *вивчення архівних матеріалів*, що передбачає використання спеціальних процедур, таких як: пошук необхідної інформації стосовно теми дослідження, коментування ідей та поглядів провідних вчених, постачання виносками, примітками, тощо [2].

Метод аналізу категоріально-понятійного апарату дослідження спрямований на виявлення особливостей розуміння і трактування конкретного поняття або терміну у період відкритої психологічної кризи (хронологічний період або в працях різного періоду одного і того ж вченого). Даний метод має в своїй основі припущення, що саме категорії і поняття в концентрованому вигляді відображають всю сукупність наукових знань досліджуваного об'єкта (Ткаченко О. М., 1974; Ярошевський М. Г., 1973) [2].

Аналіз наукових посилань, тобто встановлення частоти цитування наукових праць, використовується з метою одержання зведень про зв'язки між науковими напрямками, зокрема історико-психологічної науки та тенденціями її розвитку.

Використовуючи цей метод у роботі, ми маємо на меті вивчення стану розвитку історичного смислу періоду «відкритої кризи» і динаміки наукових досліджень, оскільки частота цитування визначається не тільки об'єктивною цінністю наукової праці, але й іншими чинниками, що впливають на ступінь її популярності в науковому співтоваристві [7].

Джерелами дослідження періоду «відкритої кризи» в історії психології є всі матеріали, що відбивають історичний процес нагромаджен-

ня психологічних знань і, насамперед, праці психологів періоду XIX–XX століття, а також філософів, у яких досліджуються психологічні проблеми історичного смислу.

Після опису застосування теоретичних методів історико-психологічного дослідження, логічно перейти до другої групи методів дослідження – емпіричних [9].

Аналіз документів періоду відкритої психологічної кризи. Цей метод передбачає роботу з документами, які прямо або опосередковано вказують на причини розвитку кризи. Аналіз архівних джерел у поглядах зарубіжних та вітчизняних вчених (З. Фрейд, А. Адлер, Е. Фромм, К. Хорні, Д. Уотсон, Е. Толмен, І. Сеченов, Л. Виготський, С. Рубінштейн, В. Роменець) допоможе більш детально проаналізувати період «відкритої кризи» у подальшій роботі [11].

Дослідження не вичерпується методом аналізу документів періоду відкритої кризи, а передбачає й інші емпіричні методи, зокрема категоріальний аналіз цього періоду.

Метод категоріального аналізу М. Ярошевського передбачає врахування соціально-історичних умов, що визначили історичний смисл періоду відкритої психологічної кризи. Відповідно, категоріальний аналіз розкриває важливість змісту історичних умов у розвитку соціального середовища у концепції культури, про що наголошував В. А. Роменець у тлумаченні біологічного та соціального у культурно-історичному контексті [20].

Відштовхуючись від принципів побудови психологічного дослідження М. Ярошевського (принцип детермінізму, принцип розвитку, принцип презентизму, антикваризму та ін.), метод категоріального аналізу є актуальним у дослідженні історичного смислу періоду «відкритої кризи» у психології [19].

Наступний метод, що входить до групи емпіричних, – це історико-генетичний метод. *Історико-генетичний метод* – досліджує розвиток ідей сучасної психологічної науки, зокрема історії психології з урахуванням періоду відкритої психологічної кризи, основним завданням якого постає виявлення динаміки, етапів, стадій трансформації психологічного знання в контексті конкретного предмета історико-психологічного дослідження [13].

Тобто, цей метод дозволяє фундаментально охопити генетичні аспекти еволюції історичного періоду в контексті культури з урахуванням розвитку психологічних уявлень, що призвели до наслідків відкритої психологічної кризи [12].

Останній метод, що входить до групи «емпіричних методів», є *історико-функціональний метод*, який дозволяє у межах історико-пси-

хологічного дослідження здійснити аналіз спадкоємності висловлюваних ідей вчених періоду відкритої психологічної кризи [15; 19].

Розглядаючи основні ідеї вчених різних психологічних шкіл періоду відкритої кризи (психоаналізу, біхевіоризму, гештальтпсихології, гуманістичної психології) ми зможемо простежити спадкоємність (приналежність) ідей, які здійснили вагомий вплив на розвиток психології, як науки, що мали пріоритетне значення у виникненні протиріч між невідповідністю методології ХІХ ст. з новими запитами психологічних досліджень [9].

Методологія нашого дослідження не вичерпується теоретичними та емпіричними методами, а й включає у себе групу історико-психологічних методів (спеціальних методів), зокрема методи аналізу, тлумачення та інтерпретації теоретичних і емпіричних даних.

Методи *аналізу, інтерпретації та тлумачення даних теоретичного і емпіричного дослідження* дають змогу науково обґрунтувати його об'єктивність, диференціювати змістовні прояви сутності предмета дослідження за їхніми типологічними характеристиками. Кожному конкретному дослідженню має відповідати своєрідна аналітична модель, яка, безумовно, відтворює загальні закономірності аналізу, інтерпретації та тлумачення теоретичних і емпіричних даних, але обов'язково виявляє сутнісні характеристики його предмету та його якісну неповторність [17].

Змістове відтворення внутрішніх та зовнішніх зв'язків існування предмета дослідження, закономірностей його розвитку та дійсних виявів сутності дає можливість сформулювати «наукове бачення» змісту даного явища і історії психології [16].

Методи аналізу, тлумачення та інтерпретації теоретичних і емпіричних даних дослідження дають можливість отримати якісні результати теоретико-прикладного змісту щодо розвитку ідей періоду «відкритої кризи» у психології.

Прогностичний аналіз дослідження історичного смислу періоду відкритої психологічної кризи в цілому є обов'язковим у нашому історико-психологічному дослідженні. Зокрема, у використанні отриманих даних дослідження для історичного аналізу, який полягає у виділенні перспективних ліній розвитку історії психології у конкретному історичному періоді та за його межами. Здійснюючи імовірний прогноз у історичній перспективі, ми беремо за основу наші результати, які можуть слугувати подальшому розвитку історико-психологічних досліджень [8].

Організація дослідження історичного смислу періоду відкритої психологічної кризи як чинника становлення сучасної психологічної науки вимагає чіткості проведення процедури дослідження із вра-

хуванням логіки і послідовності теоретичних, емпіричних та історико-психологічних методів.

Висновки. Розглянувши методологію побудови дослідження історичного смислу періоду відкритої кризи як чинника становлення сучасної психології, ми вважаємо доречним використання теоретичних, емпіричних, та спеціальних методів (аналізу, тлумачення та інтерпретації теоретичних і емпіричних даних), що відповідає методології історико-психологічних досліджень.

Перспективним напрямком подальших досліджень історичного смислу періоду відкритої психологічної кризи є якісніше розширення методологічного апарату психологічної науки.

Список використаних джерел

1. Аристотель. О душе / Аристотель. – Москва: Соцекгиз, 1937. – 416 с.
2. Анциферова Л. И. Развитие и современное состояние зарубежной психологии / Л. И. Анциферова, М. Г. Ярошевский. – Москва: Мастера психологии, 1980. – 245 с. – (2). – (Наука; кн. 7).
3. Выготский Л. С. Исторический смысл психологического кризиса / Л. С. Выготский. – Москва: Азбука, 1982. – 322 с. – (2). – (Собрание сочинений; кн. 1).
4. Выготский Л. С. Психология / Л. С. Выготский. – СПб.: Проблемы психологии, 1926. – 678 с. – (Советская наука).
5. Выготский Л. С. Развитие высших психических функций / Л. С. Выготский. – Москва: Изд-во ЭКСМО-Пресс, 2000. – 204 с.
6. Выготский Л. С. Методика рефлексологического и психологического исследования / Л. С. Выготский. – СПб.: Проблемы психологии, 1926. – 346 с. – (3). – (Наука).
7. Вчинкова психологія: історія та сучасність: матеріали міждисциплінарного круглого столу з нагоди 90-річчя від дня народження професора В. А. Роменця, (20 травня 2016 р.). – Київ: «Логос». – 2016. – № 1. – 105 с.
8. Декарт Р. Избранные сочинения / Р. Декарт. – Москва: Соцекгиз, 1950. – 433 с. – (Рефл-Бук).
9. Демокрит. Демокрит в его фрагментах и свидетелях древности / Демокрит. – Екатеринбург: Московского университета, 1935. – 208 с. – (ОГИЗ).
10. Історія психології: античність. Конспект лекцій / Укл. Г. В. Чуйко, Т. А. Кривко. – Чернівці: Рута, 2006. – 80 с.
11. Павлов И. П. Полное собрание сочинений / И. П. Павлов. – Москва: Научная книга, 1951. – 534 с. – (Советская наука).
12. Павлов И. П. Двадцатилетний опыт исследования Высшей нервной деятельности (поведения) животных / И. П. Павлов. – СПб.: Мастера психологии, 1971. – 389 с.
13. Сеченов И. М. Избранные философские и психологические произведения / И. М. Сеченов. – Москва: АСТ, 1947. – 654 с.
14. Рубинштейн С. Л. Проблемы общей психологии / С. Л. Рубинштейн. – Москва: Азбука-классика, 1973. – 529 с.

15. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии / С. Л. Рубинштейн. – СПб. : АСТ:МОСКВА, 1999. – 434 с.
16. Роменець В. А. Історія психології XIX - початку XX століття / В. А. Роменець. – Київ : Вища школа, 1995. – 613 с.
17. Роменець В. А. Історія психології XX століття / В. А. Роменець, І. П. Маноха. – Київ : Либідь, 1998. – 988 с.
18. Роменець В. А. Історія психології стародавнього світу / В. А. Роменець. – К., 1983. – 119 с.
19. Ярошевский М. Г. Исторический путь развития психологии / М. Г. Ярошевский // Введение в психологию / Под общ. ред. А. В. Петровского. – М. : Академия, 1997. – С. 5–69.
20. Ярошевский М. Г. История психологии от античности до середины XX в. / М. Г. Ярошевский. – Москва : Мысль, 1996. – 416 с.

References transliterated

1. Aristotel'. O dushe / Aristotel'. – Moskva: Socekiz, 1937. – 416 s.
2. Anciferova L. I. Razvitie i sovremennoe sostojanie zarubezhnoj psihologii / L. I. Anciferova, M. G. Jaroshevskij. – Moskva: Mastera psihologii, 1980. – 245 s. – (2). – (Nauka; kn. 7).
3. Vygotskij L. S. Istoricheskij smysl psihologicheskogo krizisna / L. S. Vygotskij. – Moskva: Azbuka, 1982. – 322 s. – (2). – (Sobranie sochinenij; kn. 1).
4. Vygotskij L. S. Psihologija / L. S. Vygotskij. – SPb. : Problemy psihologii, 1926. – 678 s. – (Sovetskaja nauka).
5. Vygotskij L. S. Razvitie vysshih psihicheskikh funkcij / L. S. Vygotskij. – Moskva: Izd-vo JeKSMO-Press, 2000. – 204 s.
6. Vygotskij L. S. Metodika refleksologicheskogo i psihologicheskogo issledovanija / L. S. Vygotskij. – SPb. : Problemy psihologii, 1926. – 346 s. – (3). – (Nauka).
7. Vchynkova psyhologija: istorija ta suchasnist': materialy mizhdyscyplinarnogo kruglogo stolu z nagody 90-richchja vid dnja narodzhennja profesora V. A. Romencja, (20 travnja 2016 r.). – Ky'v: «Logos». – 2016. – № 1. – 105 s.
8. Dekart R. Izbrannye sochinenija / R. Dekart. – Moskva: Socekiz, 1950. – 433 s. – (Refl-Buk).
9. Demokrit. Demokrit v ego fragmentah i svideteljah drevnosti / Demokrit. – Ekaterinburg: Moskovskogo universiteta, 1935. – 208 s. – (OGIZ).
10. Istorija psyhologii': antychnist'. Konspekt lekcij / Ukl. G. V. Chujko, T. A. Kryvko. – Chernivci : Ruta, 2006. – 80 s.
11. Pavlov I. P. Polnoe sobranie sochinenij / I. P. Pavlov. – Moskva: Nauchnaja kniga, 1951. – 534 s. – (Sovetskaja nauka).
12. Pavlov I. P. Dvadcatiletnij opyt issledovanija Vyshej nervnoj dejatel'nosti (povedenija) zhivotnyh / I. P. Pavlov. – SPb. : Mastera psihologii, 1971. – 389 s.
13. Sechenov I. M. Izbrannye filosofskie i psihologicheskie proizvedenija / I. M. Sechenov. – Moskva : AST, 1947. – 654 s.
14. Rubinshtejn S. L. Problemy obshhej psihologii / S. L. Rubinshtejn. – Moskva : Azbuka-klassika, 1973. – 529 s.
15. Rubinshtejn S. L. Osnovy obshhej psihologii / S. L. Rubinshtejn. – SPb. : AST:МОСКВА, 1999. – 434 s.

16. Romenec' V. A. Istorija psihologija XIX - pochatku XX stolittja / V. A. Romenec'. – Kyi'v : Vyshha shkola, 1995. – 613 s.
17. Romenec' V. A. Istorija psihologii' XX stolittja / V. A. Romenec', I. P. Manoha. – Kyi'v : Lybid', 1998. – 988 s.
18. Romenec' V. A. Istorija psihologii' starodavn'ogo svitu / V. A. Romenec'. – K., 1983. – 119 s.
19. Jaroshevskij M. G. Istoricheskij put' razvitija psihologii / M. G. Jaroshevskij // Vvedenie v psihologiju / Pod obshh. red. A. V. Petrovskogo. – M. : Akademija, 1997. – S. 5– 69.
20. Jaroshevskij M. G. Istorija psihologii ot antichnosti do serediny XX v. / M. G. Jaroshevskij. – Moskva : Mysl', 1996. – 416 s.

A b s t r a c t

Danyliuk I. V.,
Doctor of Psychological Sciences,
Professor

Larin D. I.,
Postgraduate student

METHODOLOGY AND ORGANIZATION OF THE STUDY OF A HISTORICAL MEANING OF THE PERIOD OF OPEN PSYCHOLOGICAL CRISIS AS A MEANING OF BECOMAING OF MODERN PSYCHOLOGICAL SCIENCE

The article is a theoretical analysis of historical and psychological study of the historical meaning of the open period of psychological crisis first third of the XX century (1910-1930 gg.).

Research historical “sense” appears urgent problem of scientific research in this complex and yet extremely interesting period of psychological science “open psychological crisis”. In historical and psychological study period open psychological crisis authors used a comprehensive approach taking into account the theoretical, empirical, historical and psychological methods.

The study of the historical meaning of the period of open psychological crisis, we rely on the principles of philosophical methodology that is common to a broad set of phenomena (eg phenomena of social life period of “open crisis”) and requires a systematic, coherent and logical presentation, as substantiated by logical analysis of total formal properties of the subject area.

The study period open sense of psychological crisis built on the principles of objectivity account of methodological research, multidimensional and multilevel existence of the subject, the study of phenomena in the history of psychology of development, unity and historical logic, knowledge in the form of a spiral, fighting materialism and idealism.

Considering the basic ideas of scientists from different psychological schools of the period of open crisis (psychoanalysis, behaviorism, Gestalt psychology, humanistic psychology) we are able to trace the continuity (accessory) ideas that have dominant influence on the development of psychology as a science, which have priority in the event of conflict between mismatch methodology XIX century, the new demands of psychological research.

Methods and organization studies this period through the use of methods of historical and psychological research, which includes theoretical method (study of literary and historical sources, the method of studying archival materials analysis method categorial-conceptual apparatus of investigation, analysis of scientific references), empirical (document analysis open period of psychological crisis, categorial analysis method M. Yaroshevskiy, historical-genetic method, historical and functional method) and special historical and psychological research methods (analysis of prognostic studies, the method of analysis, interpretation and interpretation of theoretical and empirical data).

In conclusion, the establishment of modern psychological science depends on an integrated, systematic approach open investigation period of psychological crisis.
